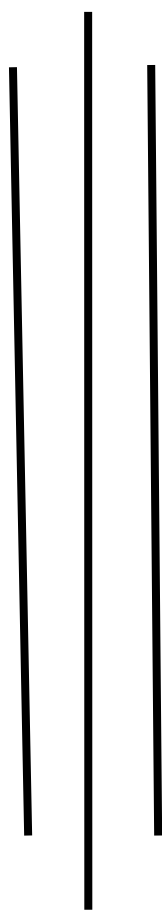

विद्यालय शिक्षा विधेयक सम्बन्धी प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया
कार्यक्रमको प्रतिवेदन, २०८१
(मधेश प्रदेश)

शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समितिको सचिवालय
शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समिति
सिंहदरबार, काठमाडौं
२०८१

परिच्छेद एक
परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	कार्यक्रमको उद्देश्य	३
१.३	कार्यक्रमको विधि तथा प्रकृया	४
१.४	अध्ययनको सीमा	४
१.५	प्रतिवेदनको संरचना	४

परिच्छेद दुई

विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० को अन्तरवस्तु

२.१	विधेयकको सामान्य परिचय	५
२.२	विधेयकले समेटेका मूलभूत विषय	५
२.३	विधेयकका केही प्रमुख सवाल	९

परिच्छेद तीन

कार्यक्रम सम्बन्धी विस्तृत विवरण

३.१	अन्तर्क्रिया कार्यक्रम	१०
३.२	अन्तर्क्रिया कार्यक्रमबाट प्राप्त राय सुझाव	१०
३.३	राय सुझावको सार	१३
३.४	विद्यालयको स्थलगत अवलोकन	१५

परिच्छेद चार

निष्कर्ष तथा सुझाव

४.१	निष्कर्ष	१६
४.२	सुझाव	१७

अनुसूची

अनुसूची १	कार्यक्रमको मोडालिटी	१९
अनुसूची २	कार्यक्रमका सहभागी सरोकारवाला	२०
अनुसूची ३	विज्ञको प्रस्तुतीकरणका स्लाइड	२१
अनुसूची ४	अन्तर्क्रिया कार्यक्रम तालिका	२५
अनुसूची ५	अन्तर्क्रिया कार्यक्रमका केही झलक	२६
अनुसूची ६	विद्यालयको स्थलगत अवलोकन सम्बन्धी केही झलक	३०

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

विद्यालय शिक्षा कुनै पनि राष्ट्रको विकास र समाज सुधारको आधारभूत खम्बा मानिन्छ । नेपालको शैक्षिक प्रणाली लामो समयसम्म घर र गुरुकुलमा आधारित थियो। यो पूर्व भारतीय शिक्षा प्रणालीसँग मिल्दोजुल्दो थियो, जसमा विद्यार्थीहरू आफ्नै घरमा वा प्रतिष्ठित पण्डितहरू वा गुरुहरूसँग अध्ययन गर्थे। नेपालमा राणा शासनको उत्तरार्द्धसम्म सिमित विद्यालय थिए र सर्वसाधारण सबैले औपचारिक शिक्षामा पहुँच पाएका थिएनन्। अझ भन्ने हो भने २००७ सालमा जहानिया राणा शासनको अन्त हुनुअघिसम्म शिक्षामा सबैलाई सहज पहुँच हुन सकेको थिएन। विद्यालयहरूको विस्तार पनि व्यापक रूपमा भएको थिएन।^१

नेपालमा विद्यालय शिक्षाले धेरै सुधार र परिवर्तनको सामना गर्दै आएको छ। २००७ सालको प्रजातन्त्रको उदयसँगै देशमा शिक्षाले गति लिन थाल्यो र योजनावद्ध विकासको शुरुवातसँगै शिक्षाले नयाँ आयाम फर्न थाल्यो भन्न सकिन्छ । विस्तारै राजनीति प्रणालीको संस्थागत विकासको क्रमसँगै शिक्षामा नयाँ नयाँ शुरुवात र प्रयोगहरू हुँदै गए र वर्तमानसम्म आइपुग्दा सबैका लागि शिक्षा, अनिवार्य शिक्षा र निःशुल्क शिक्षा भन्ने जस्ता कुराहरू नीतिगत रूपमै स्वीकार भए र शिक्षामा सबैको पहुँचलाई सहज बनाउने उपायहरूको अवलम्बन पनि हुँदै गएको पाइन्छ ।

विद्यालय शिक्षा ऐन २०७५ 'विद्यालय तहको संरचना, गुणस्तर, र व्यवस्थापन सुधारमा केन्द्रित रहेको छ । नेपालले हाल निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा नीति अवलम्बन गरेको छ । भूकम्प प्रभावित क्षेत्रमा नयाँ विद्यालय भवन निर्माण गरिएको छ । सोलार प्रणाली, कम्प्युटर ल्याव र विज्ञान उपकरण उपलब्ध गराउने जस्ता प्रयासहरू भएका छन् । समुदायका विपन्न, दलित, महिला, र अन्य पिछडिएका वर्गका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ । डिजिटल साक्षरता प्रवर्द्धन गर्न ई-पाठ्यक्रम, स्मार्ट कक्षा जस्ता प्रयासहरू भएको पाइन्छ । अध्यापन कला सुधार गर्न राष्ट्रिय शिक्षक प्रशिक्षण केन्द्रहरू स्थापना गरिएको छ। ग्रामीण क्षेत्रका शिक्षकका लागि विशेष प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन भएको पाइन्छ ।

नेपालको विद्यालय शिक्षा संरचनालाई पूर्व प्राथमिक शिक्षा (४ वर्ष उमेर पुरा गरेका विद्यार्थीलाई दिइने एक वर्षे शिक्षा), प्राथमिक शिक्षा (एकदेखि कक्षा ५ सम्मको शिक्षा), आधारभूत शिक्षा (प्रारम्भिक

^१ नेपालमा शिक्षा, शिक्षा महाविद्यालयको प्रकाशन विभाग, १९५६

बाल शिक्षादेखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षा), माध्यामिक (९-१२ कक्षा) शिक्षा गरी विभाजन गरिएको छ । यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई अलगगै समूहमा राखी विशेष शिक्षा समेत संचालन गरिएको छ ।^२ शिक्षा ऐन, २०२८ र विद्यालय शिक्षासम्बन्धी नियमावलीले यसको प्रशासन, पाठ्यक्रम, र परीक्षा पद्धतिको मापदण्ड तोकिदिएको छ ।

नेपालमा हाल सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छन् । सामुदायिक (सरकारी) विद्यालयहरूको व्यवस्थापन शिक्षा मन्त्रालयद्वारा गरिन्छ, जबकि संस्थागत विद्यालयहरू व्यक्ति वा संस्थाद्वारा सञ्चालन गरिन्छ । नेपालमा झण्डै ३५,००० विद्यालय छन्, जसमध्ये करिब ७०% विद्यालय सार्वजनिक छन् । सामुदायिक विद्यालयहरू ९०% र संस्थागत विद्यालयहरू १०% को हाराहारीमा रहेका छन् । तर परिणाम भने ठिक उल्टो रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षाका लागि नेपालको कुल बजेटको करिब १२ प्रतिशतको हाराहारीमा लगानी रहेको छ । यति हुँदाहुँदै पनि विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा अनेकौं प्रश्नहरू उठ्ने गरेका छन् । गुणस्तरमाथि प्रश्न उठ्नेका विविध कारण मध्ये विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी प्रमुख समस्याहरू नै प्रमुख कारकको रूपमा लिने गरिन्छ ।

ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयमा भवन, शौचालय, खानेपानीजस्ता आधारभूत भौतिक सुविधाको अभाव, प्राविधिक र डिजिटल साधनहरूको सीमितता जस्ता भौतिक समस्या, अध्ययन-अध्यापन पद्धति परम्परागत कण्ठस्थापनमा आधारित हुनु, शिक्षकहरूको अपर्याप्त प्रशिक्षण र मूल्याङ्कन प्रणालीको कमजोर हुनु जस्ता गुणस्तरीय शिक्षाको अभावजन्य समस्या, अधिकांश बालबालिका, विशेषगरी गरिब परिवारका, विद्यालय जानबाट वञ्चित हुनु, निजी र सार्वजनिक विद्यालयबीचको असमानता छ । सम्पन्नले महङ्गो शिक्षा लिने र विपन्नले सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षा लिने जसले गर्दा दुई प्रकारको जनशक्ति उत्पादन हुनु जस्ता आर्थिक अभावजन्य समस्या, विकट भूगोल र दुर्गम क्षेत्रका कारण ग्रामीण बालबालिकाले शिक्षामा असमान पहुँच हुनु, कतिपय दुर्गम स्थानका बालबालिकाहरू विद्यालय जान नपाउनु जस्ता भूगोल र दुरीजन्य समस्या, विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रमा छात्रा विद्यार्थीका लागि नियमित विद्यालय जान कठिन हुनु जस्ता लैङ्गिकजन्य समस्याहरू टड्कारो रूपमा रहेका छन् ।

त्यसैगरी विद्यालय शिक्षा अनेकौं चुनौतीले जकडिएको छ । बदलिंदो विश्व सन्दर्भ अनुसार नेपाली विद्यालय शिक्षालाई प्राविधिक र डिजिटल रूप दिनुपर्ने, बहुभाषिक समाजमा शिक्षा सबैलाई उपलब्ध गराउन शिक्षा माध्यमलाई स्थानीय भाषाहरूसँग सामन्जस्य गराउनुपर्ने, शिक्षा नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा कमजोरी रहेको पाइन्छ । बनेका नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन

---

^२ विद्यालय शिक्षा ऐन, २०२८

गराउनु, दीर्घकालीन सेवा सुरक्षाका कारण योग्य शिक्षकहरूको अभावलाई पूर्ति गराउने, विद्यालय व्यवस्थापनमा अभिभावक, समुदायका अगुवा र विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराउने जस्ता केही प्रमुख चुनौतीहरू समेत रहेका छन् ।

उल्लेखित समस्या तथा चुनौतीलाई संबोधन गर्ने अभिप्रायले सरकारले विद्यालय शिक्षाको सुधार र प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न पहलहरू गर्दै आएको पाइन्छ ।

यसका अतिरिक्त मुलुक संघीयतामा गएपश्चात संघिय संरचना र अधिकार सूची वमोजिम नै विद्यालय शिक्षामा सुधार गरिनु पर्ने अवस्थालाई मध्यनजर गरी नेपाल सरकारबाट प्रतिनिधि सभामा विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० दर्ता हुन आएको र उक्त विधेयक हाल शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समितिमा दफावार छलफलको क्रममा रहेको छ । विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा रहेका अनेकौं समस्याको समाधान गरी शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ परिवेश सिर्जना गर्ने उद्देश्यले ल्याएको उक्त विधेयकले केही विषयहरू उठान गरेको छ, उक्त विषयहरू राजनीतिक दलहरूबीच साझा धारणा बनाएर तथा स्थानीय र प्रदेश सरकारको एवं अन्य सरोकारवालाहरूको राय सुझाव लिएर मात्र समाधान गर्न सकिने समितिको ठहर वमोजिम समितिले २०८१ पुस ३ गते सातै प्रदेशमा प्रदेशस्तरीय कार्यक्रम गर्ने तय गरी अनुसूची -१ वमोजिमको मोडालिटी समेत तय गरेको थियो । सोही वमोजिम २०८० पुस १५ गते मधेश प्रदेशमा अनुसूची २ वमोजिमका सहभागीहरूसँग प्रदेशस्तरीय अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा समितिको तर्फबाट माननीय सभापति अम्मरबहादुर थापा, माननीय सदस्य दिपा शर्मा, माननीय सदस्य डिगबहादुर लिम्बु, माननीय सदस्य ज्ञानु बस्नेत सुवेदी, माननीय सदस्य विनिता कुमारी सिंहको टोली बनेको थियो भने उक्त प्रदेशबाट समितिमा प्रतिनिधित्व गर्नुहुने माननीय सदस्य सदस्य प्रभु हजारारा, माननीय सदस्य महेन्द्र राय यादव, माननीय सदस्य राम प्रकाश चौधरी उक्त कार्यक्रममा सहभागी हुनु भएको थियो । त्यसैगरी सचिवालयबाट समिति सचिव श्री दशरथ धमला र शाखा अधिकृत श्री रोशन तण्डुकार सहभागी हुनु भएको थियो ।

१.२ कार्यक्रमको उद्देश्य

विद्यालय शिक्षा विधेयका सम्बन्धमा स्थानीय र प्रदेश तहका सरोकारवालाहरूका सुझाव संकलन गरी दफावार छलफलको क्रममा त्यस्ता सुझावलाई समेट्ने कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य हो । यसका अतिरिक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्बन्धी अन्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्

- विद्यालय शिक्षाका सम्बन्धमा विद्यमान समस्या तथा चुनौतीबारे जानकारी प्राप्त गर्ने
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा सरोकारवालाहरूको अपेक्षाबारे जानकारी प्राप्त गर्ने

- विद्यालय शिक्षाको समग्र सुधारका लागि चालिनुपर्ने कदमहरूको बारेमा जानकारी लिई सम्बन्धित निकायलाई सुझाव तथा निर्देशन दिने

१.३ कार्यक्रमको विधि तथा प्रकृया

कार्यपत्र प्रस्तुती र सामूहिक छलफल तथा विधेयकका सम्बन्धमा सहभागीहरूबाट राय सुझाव विचार, सुझाव एवं जिज्ञासा प्राप्त गर्नेगरी तय भएको उक्त कार्यक्रम मुख्यतः छलफल विधिमा आधारित थियो । कार्यपत्र मार्फत विधेयकका अन्तरवस्तुबारे जानकारी गराई सुझाव प्राप्त गर्ने प्रकृया अपनाइएको थियो भने सहभागीहरूले विद्यालय शिक्षा विधेयकका प्रावधानमा आफ्ना टिप्पणी राख्दै अव विद्यालय शिक्षाका लागि के कस्तो सुधार गरिनुपर्छ र विज्ञान विधेयकमा के परिमार्जन गरिनुपर्छ भन्ने सन्दर्भमा धारणाहरू राख्ने प्रकृया अपनाइएको थियो ।

१.४ सीमा

यो प्रतिवेदन सहभागीहरूबाट प्राप्त हुन आएका विचार, दृष्टिकोण तथा राय सुझावमा आधारित भई तयार पारिएको छ । स्थानीय तह तथा प्रदेश तहका नमूनाको रूपमा छनौट गरिएका जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अविभावक, व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी तथा शिक्षा क्षेत्रका सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त राय, सुझावलाई आधार मानिएको छ । यो प्रतिवेदनले मधेश प्रदेशको समग्रतालाई प्रतिनिधित्व गर्ने भएतापनि प्रदेशका सबै जनप्रतिनिधि तथा प्रदेश सरकारका सबै मन्त्रालय एवं प्रदेशका सबै स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि तथा विद्यालय क्षेत्रका सबै शिक्षक, विद्यार्थी, अविभावक तथा अन्य सरोकारवाहुरलाई प्रतिनिधित्व गराउन सकिएको छैन । छलफलमा उपस्थित सहभागीहरूबाट आएका राय सुझावमा मात्र आधारित रही निष्कर्ष निकालिएको छ ।

१.५ प्रतिवेदनको संरचना

यो प्रतिवेदन चार परिच्छेद विभाजित छ । पहिलो परिच्छेदमा परिचय, दोस्रोमा विद्यालय शिक्षा विधेयकको बारेमा, तेस्रो परिच्छेदमा कार्यक्रमको विस्तृतीकरण, परिच्छेद चारमा निष्कर्ष तथा सुझाव समावेश गरिएको छ र अन्तमा केही अनुसूचीहरू समेत समावेश गरिएका छन् ।

परिच्छेद दुई

विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० को अन्तरवस्तु

२.१ विधेयकको सामान्य परिचय

विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० प्रतिनिधि सभामा २०८० भदौ २७ दर्ता भएको थियो । उक्त विधेयक सभाबाट २०८० असोज २५ मा समितिमा दफावार छलफलका लागि पठाउने निर्णय भएतापनि विधेयकका सम्बन्धमा प्राप्त संशोधनहरूलाई एकीकृत गरी समितिमा २०८० मंसिर १४ मा प्राप्त भएको थियो । उक्त विधेयकमा १६३ वटा दफा रहेका छन् । ती दफाहरू उपर प्रतिनिधि सभाका १५२ समूहका सदस्यहरूले १७५८ वटा बुँदा संशोधन प्रस्ताव दर्ता गराउनु भएको छ । यो विधेयक नेपालको इतिहासमा हालसम्मकै सबैभन्दा धेरै संशोधनकर्ता र संशोधनका बुँदा भएको विधेयकको रूपमा रहेको छ ।

२.२ विधेयकले समेटेका मूलभूत विषय

- विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय मानक तथा मापदण्ड निर्धारण गर्न तथा विद्यालय शिक्षाका मूलभूत विषयमा समता, एकरूपता र गुणस्तर कायम गरी विद्यालयको स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धी विषयलाई व्यवस्थित गर्न विद्यालय शिक्षासँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्ने विधेयकको मूल मर्म रहेको छ ।
- स्थानीय तहले विद्यालयको स्थापना र सञ्चालन गर्दा राष्ट्रिय मापदण्डको अधीनमा रही विद्यालय सञ्चालनको लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने
- निजी लगानीको विद्यालय शैक्षिक गुठी अन्तर्गत स्थापना र सञ्चालन हुने
- सामाजिक, धार्मिक वा कल्याणकारी संस्थाले मुनाफा नलिने उद्देश्य राखी विद्यालय सञ्चालन गर्न चाहेमा स्थानीय तहमा दर्ता गरी सार्वजनिक शैक्षिक गुठी अन्तर्गत विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्ने
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको समन्वयमा राष्ट्रिय मापदण्डको अधीनमा रही खास वा विशेष प्रकृतिका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्ने
- माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा, साधारण शिक्षा र परम्परागत शिक्षाका धार (स्ट्रीम) मा पढाइ हुन सक्ने

- शिक्षणको माध्यमभाषा नेपाली, संस्कृत, मातृभाषा वा अङ्ग्रेजी हुन सक्ने
- शैक्षिक गुठी अन्तर्गत विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्तिले अनुमतिको लागि निवेदन दिनु अगावै त्यस्तो गुठीको विधान प्रदेश सरकारको शिक्षा विषय हेर्ने मन्त्रालय वा सो मन्त्रालयले तोकेको निकायमा दर्ता गर्नु पर्ने
- नेपालस्थित कूटनीतिक नियोगले विदेशी नागरिकका छोराछोरीलाई आफ्नै देशको पाठ्यक्रममा आधारित भई अध्यापन गराउन विद्यालय स्थापना तथा सञ्चालन गर्न अनुमतिको लागि अनुरोध गरेमा नेपाल सरकारले शर्त तोकी त्यस्तो विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्न अनुमति दिन सक्ने
- विद्यालयको स्थानान्तरण गर्ने, गाभ्ने, तह घटाउने, बन्द गर्ने वा नाम परिवर्तन गर्ने:
- विद्यालयमा एउटा विद्यालय कोष रहने र रकम प्राप्त हुने स्रोतहरू खुलाइएको
- सार्वजनिक विद्यालयको प्रधानाध्यापकको छनोटका लागि जिल्ला स्थित शिक्षा कार्यालयको प्रमुख, सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत वा शिक्षा शाखाको प्रमुख र शिक्षा कार्यालयले तोकेको शिक्षाविद् रहेको एक छनोट समिति रहने र छनोट समितिका सदस्यमध्ये वरिष्ठ कर्मचारीले छनोट समितिको संयोजक भई काम गर्ने
- स्थानीय तहले राष्ट्रिय मापदण्डको अधीनमा रही विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालन गर्न अनुमति दिन सक्ने
- विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको तर्जुमा, पाठ्यक्रम संरचना, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री, विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी नीति र मापदण्ड निर्धारणको लागि मन्त्रालयमा सिफारिस गर्न एक राष्ट्रिय पाठ्यक्रम परिषद् रहने
- विद्यालय शिक्षा प्रणालीको समग्र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षणको मानक, मापदण्डको विकास, विद्यालयको परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण गर्न मन्त्रालय अन्तर्गत शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहने
- माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट र आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुनेछ

- सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको लागि एक विद्यालय शिक्षक सेवाको गठन हुने र कक्षा एकदेखि पाँचसम्म अध्यापन गर्ने शिक्षकलाई साधारण, र कक्षा ६ देखि कक्षा आठसम्म अध्यापन गर्ने शिक्षकलाई विषयगत परीक्षा लिने
- सार्वजनिक विद्यालयका माध्यमिक र आधारभूत तहका साधारण तथा विषयगत तर्फका शिक्षकलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय श्रेणीमा विभाजन गरिने
- सार्वजनिक विद्यालयमा राष्ट्रिय मापदण्डमा तय भए बमोजिम विद्यार्थी सङ्ख्या, विषयगत र कक्षागत आवश्यकताको आधारमा शिक्षकको दरबन्दी रहने
- यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत सार्वजनिक विद्यालयमा कायम रहेका शिक्षक दरबन्दीलाई विद्यार्थी सङ्ख्या, विषयगत तथा कक्षागत आवश्यकता र भौगोलिक अवस्था समेतका आधारमा मन्त्रालयले दरबन्दी मिलान गरी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने
- विद्यालय शिक्षक सेवालालाई समावेशी बनाउन खुला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति हुने पदमध्ये उनन्चास प्रतिशत पद छुट्याई सो प्रतिशतलाई शत प्रतिशत मानी त्यसको पचास प्रतिशत पदमा महिलाहरूमात्र र बाँकी पचास प्रतिशत पदमा समूहका उम्मेदवारहरूबीच मात्र प्रतिस्पर्धा गराई पदपूर्ति गरिने
- शिक्षक पदमा नियुक्तिका लागि योग्यता निर्धारण गरिएको
- स्थानीय तहले सोही स्थानीय तह अन्तर्गतको एक सार्वजनिक विद्यालयबाट अर्को सार्वजनिक विद्यालयमा शिक्षक सरुवा गर्न सक्ने
- सरुवा गर्दा आधारभूत तहको साधारण शिक्षकलाई समान पदको रिक्त पदमा र आधारभूत तहको विषयगत र माध्यमिक तहको शिक्षकलाई विषयगत रिक्त पदमा मात्र सरुवा गर्नु पर्ने
- एउटै श्रेणीमा कम्तीमा पन्ध्र वर्षसम्म कार्यरत आधारभूत वा माध्यमिक तहको द्वितीय श्रेणी वा सोभन्दा मुनिका स्थायी शिक्षक उमेर हदका कारण अनिवार्य अवकाश हुन एक महिना बाँकी भएमा निजलाई एक श्रेणी माथिको पदमा बढुवा गरिने बढुवा सम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरिएको
- सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको लागि विभिन्न आचरणहरूको व्यवस्था गरिएको
- सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको विभागीय कारबाही र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको

- सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको अवकाश, उपदान र निवृत्तभरण
- कुनै शिक्षक शारीरिक अस्वस्थता वा मानसिक रोगको कारण विद्यालयमा अध्यापन गर्न असमर्थ छ भनी नेपाल सरकारद्वारा गठित मेडिकल बोर्डले सिफारिस गरेमा त्यस्तो शिक्षकलाई पाँच वर्षसम्म सेवा अवधि थप गर्दा निवृत्तभरण पाउने अवस्था पुग्ने रहेछ भने त्यस्तो शिक्षकलाई बाँकी अवधि थप गरी अवकाश दिन सकिने विशेष व्यवस्था गरिएको
- ऐन प्रारम्भ भएपछि स्थायी नियुक्ति हुने शिक्षकको हकमा प्रचलित कानून बमोजिमको योगदानमा आधारित निवृत्तभरण प्रणाली लागू हुने
- सार्वजनिक विद्यालयमा राष्ट्रिय मापदण्डमा निर्धारण भए बमोजिम विद्यालय कर्मचारीको दरबन्दी रहने र शिक्षक सेवा आयोगबाट सिफारिस भएका विद्यालय कर्मचारीको नियुक्ति स्थानीय तहले गर्ने
- सार्वजनिक विद्यालयमा स्वीकृत दरबन्दी अनुसार रिक्त शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारी पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न एक शिक्षक सेवा आयोग गठन हुने
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीनै तहको शिक्षा सम्बन्धी जिम्मेवारी तथा दायित्व निर्धारण गरिएको
- आयोगले जारी गरेको अध्यापन अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कसैले कुनै विद्यालयमा अध्यापन गर्न, गराउन नपाउने
- निजी लगानीका विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको नियुक्ति, पदपूर्ति, पारिश्रमिक र सेवा शर्त सम्बन्धी व्यवस्था स्थानीय तहबाट स्वीकृत गराई लागू गरेको विनियम बमोजिम हुने
- सार्वजनिक शैक्षिक गुठीका विद्यालय वा निजी लगानीका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा सार्वजनिक विद्यालयले आफ्नै स्रोतबाट व्यहोर्ने गरी नियुक्त गरेको शिक्षकलाई दिइने तलब, भत्ता तथा अन्य सुविधा सम्बन्धित विद्यालय आफैले व्यहोर्नु पर्ने
- नेपाल सरकारले प्रत्येक वर्ष बजेटमार्फत प्रत्येक स्थानीय तहलाई विद्यालय तथा विद्यार्थी सङ्ख्या, स्वीकृत शिक्षक दरबन्दी सङ्ख्या र विद्यार्थीले प्राप्त गरेको नतिजाका आधारमा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको लागि सशर्त र विशेष अनुदान रकम उपलब्ध गराउने

- सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षकलाई विद्यालयमा अध्यापन गर्ने वा विद्यालयको शैक्षिक प्रशासनिक कार्यमा बाहेक अन्य कुनै कार्यमा लगाउन नपाउने व्यवस्था
- नेपालभर स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका विद्यालय र सार्वजनिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीको अभिलेख राष्ट्रिय शिक्षक किताबखानामा रहने
- विद्यालयका शिक्षकको पेशागत हक हितको सम्बन्धमा कार्य गर्न गैर राजनीतिक र व्यावसायिक (प्रोफेसनल) संस्थाको रूपमा नेपाल शिक्षक महासंघ रहने व्यवस्था
- शिक्षा ऐन, २०२८ खारेजको प्रस्ताव गरेको

२.३ विधेयकका केही प्रमुख सवाल

- निजी विद्यालयको व्यवस्थापन गर्दै निःशुल्क शिक्षा नीतिको कार्यान्वयन गर्ने विषय
- स्थानीय सरकारको संवैधानिक क्षेत्राधिकार कायम राख्दै शिक्षकसँगको नेपाल सरकारले गरेको सम्झौताको कार्यान्वयनको विषय
- शिक्षकहरूको स्वामित्व (नियुक्ति, सरुवा तथा परिचालन र व्यवस्थापन) गर्ने विषय
- शिक्षकहरूलाई दलीकरणबाट मुक्त गर्ने विषय
- कोटा, करार, राहत लगायतका अनेकौं अस्थायी शिक्षकहरूको व्यवस्थापन गर्ने विषय
- विद्यार्थी कम भएका विद्यालयहरूको मर्जिङ्ग सम्बन्धी विषय
- शिक्षालाई गुणस्तरीय, शिपमूलक बनाई रोजगारमा आधारित बनाउने विषय
- विद्यार्थी बढी भएका तर दरबन्दी कम भएका विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था मिलाउने विषय
- विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने विषय
- प्राविधिक शिक्षालाई जोड दिई स्थानीयस्तरमा जोड्ने विषय
- विद्यालय शिक्षाको मोडल निर्धारण गर्ने विषय
- शिक्षकको मर्यादा र सेवा सुविधाको व्यवस्थापन सम्बन्धी विषय ।

परिच्छेद तीन
अन्तर्क्रिया कार्यक्रम तथा विद्यालयको अवलोकन सम्बन्धी जानकारी

३.१ अन्तर्क्रिया कार्यक्रमका क्रियाकलाप

मधेश प्रदेशमा विद्यालय शिक्षा विधेयक सम्बन्धी भएको प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा समितिका सभापतिले सभापतित्व गर्नुभएको थियो । कार्यक्रमको औचित्य र उद्देश्यमाथि प्रकाश पाउँदा कार्यक्रमको सञ्चालन समितिका सचिव दशरथ धमलाले गर्नु भएको थियो । विधेयकका अन्तरवस्तुबारे शिक्षाविद् डा. विष्णु बहादुर कार्कीले प्रस्तुती गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीलाई अनुसूची ३ मा समावेश गरिएको छ । त्यसपछि सहभागीहरुबाट राय सुझाव प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्बन्धी कार्यक्रम तालिका अनुसूची ४ मा समावेश गरिएको छ । अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्बन्धी केही झलकहरु अनुसूची ५ मा समावेश गरिएको छ । कार्यक्रमको समापन पश्चात समितिले प्रदेशस्तरमा रहेका उत्कृष्ट र औषत गरी दुई वटा विद्यालयको स्थलगत अवलोकन गरी विद्यालयको विविध पक्षमा जानकारी लिएको थियो ।

३.२ अन्तर्क्रिया कार्यक्रमबाट प्राप्त राय सुझाव

प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा सहभागी विभिन्न सरोकारवालाहरुले राख्नु भएका राय सुझावहरु निम्नानुसार रहेका थिए:

१. शिक्षक श्री बलराम यादव

- विषयगत शिक्षकको व्यवस्था
- जगोडामा शिक्षकको व्यवस्था
- ११ र १२ मा विदाको व्यवस्थापन कसरी गर्ने भन्ने व्यवस्था
- शिक्षकलाई कर्मचारी सरह मासिक तलबको व्यवस्था
- विद्यार्थी संख्या अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
- दलगत आस्थाका आधारमा नियुक्त शिक्षक रहेसम्म गुणस्तर नहुने हुँदा दलगत संगठन खारेज

२. नेपाल शिक्षक महासंघ प्रदेश कमिटी अध्यक्ष कुमोद कुमार सिंह

- प्रदेशमा पनि कुनै न कुनै शिक्षा सम्बन्धी संयन्त्र आवश्यक

- सामुदायिक विद्यालयमा समेत योग्य व्यक्ति ल्याउन उपयुक्त संयन्त्र
- अस्थायी प्रकृतिका शिक्षक हटाई एकै प्रकारको शिक्षकको व्यवस्था
- निजामती सरह सुविधा
- विद्यालयमा लेखा सम्बन्धी कामका लेखापाल
- बाल शिक्षा कक्षलाई विद्यालयको संरचनामा ल्याउने
- बहुवा अन्यायपूर्ण भएकोले न्याय दिलाउने बनाउने
- तलब ग्रेड लगायतमा निजामती सरहसमानता ल्याउने
- शिक्षकमा पनि विशिष्ट श्रेणीको व्यवस्था गर्ने
- द्वन्दपिडित शिक्षकलाई न्याय दिने प्रावधान समावेश
- स्थानीय तहबाट सरुवा गर्ने व्यवस्था हटाउने ।
- स्थानीय तहको सरुवा पक्षपात हुने गरेकोले मथिल्लो निकायले गर्ने

३. शिक्षक श्री मोहन महतो

- आवश्यक भौतिक शैक्षिक लगायतका पूर्वाधारको प्रयासता हुने व्यवस्था
- शिक्षकसँग भएका सम्झौतालाई कार्यान्वयन गर्ने
- साइक्लिक अर्डरमा विधेयक बनाइनुपर्छ: तीनै तहलाई समावेश गरिनुपर्छ
- प्राविधिक र सिपयुक्त शिक्षाको प्रबन्ध
- प्रधानाध्यापकको अलगगै व्यवस्था गर्ने

४. गाउँपालिका महासंघ मधेश प्रदेश कमिटिका उपाध्यक्ष श्री नौतम महतो

- विधेयकले पालिकाको अधिकारमा कानून निर्माण गर्न खोजेको
- शिक्षक वा विद्यार्थी केन्द्रित प्रश्न
- सार्वजनिक विद्यालयको सट्टा सामुदायिक विद्यालय बनाउने
- अलगगै दरबन्दीको व्यवस्था गरी खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट प्रधानाध्यापकको व्यवस्था
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा अविभावकबाटै हुने व्यवस्था

५. श्री किशोरी साह, जनकपुर उपमहानगरपालिका उपप्रमुख

- विषयगत तवरले शिक्षकको व्यवस्था गर्ने
- प्रदेशगत रूपमा जुन प्रदेशमा उपयुक्त हुन्छ, सोही विषयको पढाई हुने गरी शैक्षिक जगतका सबै प्राविधिक विषयहरूको पढाई हुनेगरी व्यवस्था । जस्तो मधेश प्रदेशमा कृषि

- मधेश प्रदेशमा कृषि विषयको विश्वविद्यालय आवश्यक

६. श्री नगरपालिका संघको तर्फबाट

- बजेटको २० प्रतिशत प्रदेशले, स्थानीय सरकारले १० प्रतिशत क श छुट्याउनुपर्ने
- दरबन्दी फुलफिल

७. श्री रमेश कुमार यादव

- माथिल्लो तहमा ३ जना , ८ सम्म कक्षामा २ जना र सोभन्दा तल्लो तहको विद्यालयमा १ जना कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने

८. श्री रुपा यादव, प्रदेश सभा सदस्य, महिला विकास तथा न्याय समितिको सभापति

- विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने
- शिक्षकलाई प्रोत्साहन गर्ने
- शिक्षकमा राजनीतिको अन्त

९. श्री मेहीलाल यादव, उपमहानगरपालिका शिक्षा महाशाखा प्रमुख

- शैक्षिक अनुगमनको व्यवस्था
- परम्परागत विद्यालयको आवश्यकता अलग हुने र मूल धारमा ल्याउनु पर्ने आवश्यकता
- प्राविधिक धारको शिक्षालाई प्रबर्द्धन
- दुई थरीका मात्र शिक्षकको व्यवस्था
- सुस्त मनस्थितीको लागि र बच्चाहरुको लागि अलग शिक्षकको व्यवस्था गर्ने
- प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य लेखापालको व्यवस्था

१०. मधेश प्रदेश सचिव मुरारी कोइराला

- संस्थागत विद्यालयको व्यवस्थापन
- राम्रो नतिजा ल्याउदा समेत अपमानित हुनु परेकोले निजी विद्यालयलाई गुणस्तरका आधारमा सम्मान गर्ने

११. श्री चेतकुमार पोखरेल, शिक्षा समन्वय इकाई प्रमुख

- इकाईको नाम छोटो नाम राख्ने
- जिल्लाको युनिट आवश्यक छ

- पालिकामा नगर शिक्षा अधिकारीको व्यवस्था
- इकाई प्रमुखको पदनाम पुनरावलोकन गरी प्रचलित बनाउने
- स्थानीय तहको अधिकार भन्ने तर पैसा चाहिँ संघबाटै ल्याउनु पर्ने अवस्था भएकोले सक्षम नभएसम्म यसलाई अरु कसैले व्यवस्थापन
- राजनीतिक आस्थाका आधारमा अनेकौं दुःख दिने गरेकोले शिक्षा लथालिङ्ग भएको छ
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको संरचना र प्रणाली कमजोरलाई सबल बनाउन र शिक्षकको परीक्षा लिने अधिकार तल दिनुहुँदैन
- शिक्षक सेवा आयोगको व्यवस्था गर्ने
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई प्रभावकारी बनाउन अधिकार दिई जिम्मेवार बनाउने

१२. श्री कौशल किशोर सिंह, जिल्ला समन्वय समित प्रदेश कमिटीका अध्यक्ष

- निःशुल्क शिक्षा सम्भवै छैन ।
- स्थानीय तह सक्षम नभै सकेकोले निःशुल्क शिक्षा प्रदान गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण
- स्पष्ट रूपमा जिम्मेवार बनाउनुपर्छ र गुणस्तर कायम हुन सक्दछ

१३. श्री दिलिप कुमार ठाकुर, प्रदेश शिक्षा मन्त्रालय

- सरुवा व्यवस्थित गर्ने
- प्रत्येक विद्यालयमा प्रदेशले नर्सको व्यवस्था गर्ने
- प्रदेशले प्रादेशिक नमूना विद्यालय खोल्न सक्ने व्यवस्था राख्ने ।

३.३ सुझावको सार

शिक्षक व्यवस्थापन र क्षमता विकास

- विषयगत शिक्षकको उचित दरबन्दी व्यवस्था
- शिक्षकलाई स्थायी नियुक्ति, तलब सुविधा र प्रोत्साहनको व्यवस्था
- शिक्षक सेवामा राजनीतिक हस्तक्षेपको अन्त्य र शिक्षकहरूमा दलीयकरणबाट मुक्त गर्ने
- प्रत्येक विद्यालयमा लेखापालको व्यवस्था
- द्वन्द्वपीडित तथा अस्थायी शिक्षकहरूलाई न्याय दिलाउने प्रावधान

शैक्षिक पूर्वाधार र पहुँच

- सामुदायिक विद्यालयलाई थप सुदृढ बनाउन पर्याप्त बजेट छुट्याउने नीति
- प्रत्येक विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था
- प्राविधिक शिक्षामा जोड
- बालशिक्षा कक्षालाई विद्यालय संरचनाभिन्न ल्याउने
- प्रदेशस्तरीय नमूना विद्यालयहरूको मापदण्डका आधारमा स्थापना गर्ने

स्थानीय सरकारको भूमिका र सशक्तिकरण

- शिक्षा सम्बन्धी कानून निर्माणमा स्थानीय तहलाई अधिकार
- सरुवा व्यवस्थापनलाई पारदर्शी बनाउने
- शिक्षण गुणस्तरमा स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाउने, तर वित्तीय स्रोत संघबाट सुनिश्चि गर्ने

विद्यालय व्यवस्थापन र नीतिगत सुधार

- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको संरचना सशक्त बनाउने
- खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट प्रधानाध्यापकको नियुक्ति
- शिक्षक सेवामा विशिष्ट श्रेणीको व्यवस्था
- लामो समयसम्म बढुवा नहुने अन्यायपूर्ण व्यवस्थाको अन्त गरी समस्याको समाधान गर्ने

शिक्षाको गुणस्तर र प्राविधिकता

- परम्परागत शिक्षालाई प्राविधिक शिक्षामा रूपान्तरण
- विभिन्न क्षेत्रमा आधारित प्राविधिक विद्यालयको स्थापना (जस्तै: मधेशमा कृषि विद्यालय) को प्रबन्ध गर्ने
- सामुदायिक विद्यालयमा पनि गुणस्तरीय व्यक्तिहरू ल्याउने संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने

निजी र सामुदायिक विद्यालयबीचको तालमेल

- संस्थागत विद्यालयलाई परिणामका आधारमा प्रोत्साहित गर्ने
- संस्थागत विद्यालयको नियमन प्रभावकारी बनाउने
- निःशुल्क शिक्षालाई स्पष्ट परिभाषित गर्ने

३.३ विद्यालयको स्थलगत अवलोकन

प्रत्येक प्रदेशमा प्रदेशस्तरीय कार्यक्रमको सिलसिलामा प्रदेश तहबाट सिफारिस भएको कम्तीमा राम्रो एउटा र औषतको अर्को एउटा विद्यालयको स्थलगत अवलोकन गर्ने निति अनुरूप समितिको स्थलगत अनुगमन टोलीले मधेश प्रदेशका विभिन्न विद्यालयहरूमध्ये सिराहा जिल्लाको अयोध्यानगरमा रहेको जनता माध्यामिक विद्यालयको स्थलगत अवलोकन गरी अन्तर्क्रिया गरेको थियो । अन्तर्क्रियामा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक र विद्यार्थीहरूको सहभागिता रहेको थियो । अन्तर्क्रिया तथा छलफलबाट विद्यालयको समग्र विद्यमान अवस्था, विद्यालयले भोग्नु परेका समस्या तथा सामाना गर्नुपरेका चुनौती लगायतका विविध पक्षबारे जानकारी प्राप्त भएको थियो । टोलीले गरेको विद्यालयको स्थलगत अवलोकन सम्बन्धी केही झलकहरू **अनुसूची ६** मा समावेश गरिएका छन् ।

परिच्छेद चार

निष्कर्ष तथा सुझाव

४.१ निष्कर्ष

विद्यालय शिक्षासम्बन्धी प्रस्तावित विधेयकले शिक्षाको समावेशी, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय संरचना निर्माणमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्छ। सुझाव र धारणाहरूले विधेयकलाई नीतिगत स्पष्टता, शिक्षण प्रक्रियामा नवीनता, शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार र प्रदेश तथा स्थानीय तहसँगको समन्वयात्मक भूमिका निर्धारण गर्न मद्दत पुऱ्याउने देखिन्छ। विधेयकले प्राविधिक र सीपमूलक शिक्षा, विद्यालय जोनिङ्ग, र सामुदायिक तथा निजी विद्यालयबीच सहकार्यलाई प्रोत्साहन गर्ने माध्यम प्रस्तुत गरेको छ। तर यसलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना, स्रोत व्यवस्थापन, र निरीक्षण प्रणाली थप मजबुत बनाउनुपर्ने आवश्यकता छ। विधेयक माथि पेश भएका सुझावहरूले विद्यालय शिक्षा माथिको दफावार छलफललाई प्रभावकारी बनाउने दिशामा टेवा पुऱ्याउने देखिन्छ।

नेपालको विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि नीति, योजना, र तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयन एकसाथ अघि बढाउन जरुरी छ। अहिलेको चुनौतीलाई अवसरमा बदल्दै गुणस्तरीय र पहुँचयुक्त शिक्षाको लक्ष्य प्राप्त गर्न सरकार, गैरसरकारी संस्था, र आम नागरिकबीचको समन्वय आवश्यक छ। केवल यसबाट मात्र नेपालले शिक्षाको क्षेत्रमा दिगो विकासको यात्रा तय गर्न सक्नेछ। विद्यालय शिक्षामा समान पहुँच, गुणस्तर र प्राविधिक क्षमताको अभिवृद्धि भएमा, नेपाली समाजले सामाजिक र आर्थिक उन्नतिको नयाँ युगमा पाइला राख्न सक्ने देखिन्छ। यस प्रदेशमा गरिएको अन्तर्क्रिया कार्यक्रम र स्थलगत अवलोकनका आधारमा बुँदागत रूपमा निम्नानुसारको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ:

- **शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधारको आवश्यकता:** शिक्षकहरूको बढुवा, नियुक्ति, तथा सरुवासम्बन्धी प्रावधानहरूलाई स्पष्ट, पारदर्शी र व्यवस्थित गर्नुपर्छ। अस्थायी शिक्षकहरूलाई उचित व्यवस्थापन गरी गोल्डेन ह्यान्डशेक दिनु व्यवहारिक समाधान हुन सक्छ।
- **विद्यालय व्यवस्थापन र पूर्वाधार:** विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार सुदृढ गर्नु, अनावश्यक विद्यालयहरू मर्ज गर्नु, र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका अभिभावक तथा समुदायको सहयोगमार्फत सशक्त पार्नु आवश्यक छ।
- **शिक्षामा गुणस्तर सुधार:** शिक्षाका विषयवस्तुमा सुधार गर्दै, आधुनिक, व्यवहारिक, र जीवनोपयोगी ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्न आवश्यक छ। प्रयोगात्मक शिक्षालाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था,

सैद्धान्तिकभन्दा व्यवहारिक शिक्षामा जोड, र अंग्रेजीमा भन्ने प्रावधानलाई सुधार गरी नेपाली वा अंग्रेजी दुवै भाषाका अतिरिक्त प्रदेश तथा स्थानीय भाषामा पठनपाठनको व्यवस्था मिलाइनु पर्छ ।

- शिक्षा प्रणालीको एकरूपता: समान शिक्षा नीति बनाउनु आवश्यक छ । प्रदेश, स्थानीय तह, र संघीय सरकारबीच स्पष्ट कार्य विभाजन गर्न आवश्यक छ ।
- शिक्षकका सेवा सुविधामा सुधार: शिक्षकहरूको सेवा सुविधा निजामती सेवासरह बनाउनुपर्ने, अवकाशपछि सामाजिक सुरक्षा सुनिश्चित गर्नुपर्ने र महिला शिक्षकहरूको सुत्केरी विदा तथा विरामी भई लामो विदा लिने शिक्षकलाई ध्यानमा राखेर विकल्पीय शिक्षक व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- समुदायको भूमिका: अभिभावक र समुदायको संलग्नता शिक्षा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन ध्यान दिनुपर्छ । सामुदायिक विद्यालयको सुधार अभिभावकको सक्रिय भूमिका र सहयोगबाट मात्र सम्भव छ ।
- विद्यालय पाठ्यक्रम सुधार: पाठ्यक्रमलाई अद्यावधिक, समसामयिक, र प्रविधिमैत्री बनाउनु पर्छ । विद्यार्थीलाई आठ कक्षादेखि नै रुचि र विषय छनौट गर्नसक्ने प्रणालीको विकास गर्नु शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि राम्रो पहल हुन सक्छ ।
- विद्यालयको वित्तीय पारदर्शिता र व्यावसायिकता: निजी विद्यालयहरूको व्यवस्थापन र शुल्क संरचना पारदर्शी बनाउँदै, छात्रवृत्ति व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्छ । साथै, सरकारी विद्यालयहरूको अनुदान व्यवस्थालाई समग्रमा एकीकृत गरी प्रदेशस्तरीय बनाउनु उचित हुन्छ ।
- सीपमूलक शिक्षा र रोजगारी सिर्जना: विद्यार्थीले १२ कक्षासम्मको पढाइ सकेपछि कुनै न कुनै पेशा वा सीप सिक्ने व्यवस्थामा जोड दिनुपर्छ । शिक्षाले रोजगारी सिर्जना गर्ने प्रकृतिको शिक्षाको निति लिनुपर्छ ।
- अनुगमन र जवाफदेहिता: शिक्षक, प्रधानाध्यापक, र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दै अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउने नीति तथा कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

४.२ सुझाव

नेपालको विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउन विद्यालय शिक्षा विधेयकमा निम्नानुसार ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ:

- नीति तथा व्यवस्थापकीय सुधार: शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, र बढुवामा स्पष्ट मापदण्ड र प्रक्रियाको विकास, गोल्डेन ह्यान्डशेकमार्फत अस्थायी शिक्षकहरूको व्यवस्थापन र पालिका र प्रदेशलाई शिक्षक व्यवस्थापन र अनुगमनको अधिकार दिने
- शिक्षाका लागि समुदायको भूमिका सुदृढ पार्ने: अभिभावक र समुदायका प्रतिनिधिहरूलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा संलग्न गराउने, सामुदायिक विद्यालयहरूको लागि विशेष योजना बनाउँदै समुदायलाई प्रेरित गर्ने।
- शिक्षाका गुणस्तर सुधारका उपाय: पाठ्यक्रम सुधार, स्थानीय भाषा, तथा प्रविधिमैत्री शिक्षालाई प्राथमिकता, सैद्धान्तिक शिक्षाभन्दा व्यवहारिक र सीपमूलक शिक्षालाई प्रोत्साहन, शिक्षकका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने
- वित्तीय व्यवस्थापन र स्रोतको वितरण: विद्यालयलाई दिइने अनुदानको वितरण प्रणालीलाई सरल र पारदर्शी बनाउने, निजी विद्यालयहरूको लागि मापदण्ड र नियमन सशक्त बनाउने।
- शिक्षामा एकरूपता र सहकार्य: संघ, प्रदेश, र स्थानीय तहबीचको जिम्मेवारीको स्पष्टता र सहकार्य, विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्डहरूको रूपमा यस विधेयकलाई विकास गर्ने
- विद्यालयको संरचना र पूर्वाधार विकास: सबै विद्यालयमा आधारभूत भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गर्ने र अनावश्यक विद्यालयहरूको मर्जर र व्यवस्थापन गर्ने
- विद्यार्थीका लागि विशेष कार्यक्रमहरू: १२ कक्षासम्म अध्ययन गरेपछि सीपमूलक तालिम वा रोजगार सुनिश्चित गर्ने कार्यक्रम, विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति तथा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा संलग्न गराउने।
- अनुगमन र जवाफदेहितामा ध्यान: विद्यालयहरूको नियमित अनुगमन गर्ने प्रभावकारी संरचनाको निर्माण र शिक्षकहरूको मूल्याङ्कन नतिजाका आधारमा गर्ने प्रणाली लागू गर्ने ।

अनुसूची १ कार्यक्रमको मोडालिटी

- सात प्रदेशमा हुने ७ वटा कार्यक्रमको लागि ५ वटा मात्र टोली निर्माण हुने
  - मधेश र मधेश प्रदेशका लागि एउटा तथा कर्णाली र लुम्बिनी प्रदेशका लागि एउटा टोली निर्माण हुने
  - प्रत्येक सदस्यले आफ्नो दलबाट समितिमा प्रतिनिधित्व गर्नुहुने सदस्यहरूबीच समन्वय गरी सदस्यले रोजेको कुनै एक प्रदेशमा सहभागी हुनु पर्ने
  - प्रत्येक टोलीमा ५ जना सदस्यका दरले टोली बनाइने
  - एउटा दलबाट एउटा प्रदेशमा एक जना मात्र सहभागी हुने तर नेकपा एमाले र नेपाली काँग्रेसका ७।७ जना सदस्य भएकाले कुनै २ वटा प्रदेशमा २।२ जना सदस्य सहभागी हुने
  - आफूले रोजेको प्रदेश बाहेक आफ्नो प्रदेशमा हुने कार्यक्रममा त्यस प्रदेशबाट प्रतिनिधित्व गर्नुहुने सदस्य स्वतः सहभागी हुन पाउने ।
- ✓ तत्काललाई देहाय वमोजिमका ३ वटा प्रदेशस्तरीय कार्यक्रम गर्ने:
- २०८१ पुस ९ गतेसम्म सुदूर पश्चिम प्रदेशमा
  - २०८१ पुस १३ गते कोशी प्रदेश र
  - २०८१ पुस १५ गते मधेश प्रदेश
- ✓ पहिलो चरणको कार्यक्रमको फिडब्याक समेतका आधारमा त्यसपछि अन्य प्रदेशमा समेत कार्यक्रम गर्ने ।
- ✓ प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रमको सिलसिलामा प्रत्येक प्रदेशमा एउटा राम्रो र एउटा औषत विद्यालयको स्थलगत अवलोकन गरी जानकारी लिने ।

अनुसूची २
कार्यक्रमका सहभागी सरोकारवाला

प्रदेश सभाका प्रमुख सचेतकहरु

प्रदेश सभा अन्तर्गतको सामाजिक विकास समितिका सदस्यहरु

सामाजिक विकास मन्त्रालयका मन्त्री/राज्यमन्त्री, सचिव र शिक्षा हेर्ने महाशाखा प्रमुख

गाउँपालिका महासंघ मार्फत मधेश प्रदेशभित्रका गाउँपालिकाहरु मध्येबाट समावेशिताका आधारमा अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरुबाट ४ जना

नगरपालिका महासंघ मार्फत मधेश प्रदेशभित्र नगरपालिकाहरु मध्येबाट समावेशिताका आधारमा अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरुबाट ४ जना

जिल्ला समन्वय समिति महासंघ मार्फत मधेश प्रदेशभित्र जिल्ला समन्वय समितिहरु मध्येबाट समावेशिताका आधारमा अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरुबाट ४ जना

कार्यक्रम हुने पालिकाको प्रमुख, उपप्रमुख, प्रशासकीय अधिकृत र शिक्षा हेर्ने महाशाखा प्रमुख

प्रदेशको उत्कृष्ट/कमजोर विद्यालयका प्रधानाध्यापक/विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष

शिक्षक महासंघको प्रदेशस्तरीय कमिटीका प्रमुख/उपप्रमुख

कार्यक्रम हुने जिल्लाको शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाई प्रमुख

प्रदेश शिक्षा निर्देशनालयको निर्देशक

संस्थागत विद्यालयहरु मध्येबाट कुनै २ विद्यालयका प्रतिनिधि

अनुसूची-३
विज्ञको प्रस्तुतीकरणका स्लाइड

विद्यालय तहको शिक्षा विधेयक माथि छलफल

पुस १५, २०८१
जनकपुरधाम, धनुषा

डा. विष्णु बहादुर कार्की

विद्यालय शिक्षा विधेयकमा भएका केहि महत्वपूर्ण कुरा

१. दुई तहको विद्यालय शिक्षा (माध्यमिक तहमा प्राविधिक, साधारण र परम्परागत धारको शिक्षा)
२. विद्यालयको स्थापना र सञ्चालनको अनुमति - स्थानिय तहले दिने ।
३. विद्यालय ब्यवस्थापन समितिको ब्यवस्था
४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको ब्यवस्था अनुरूप पठन पाठन र परीक्षा
५. शिक्षण सिकाइको भाषा - नेपाली, संस्कृत, मातृभाषा, वा अंग्रेजी
६. शिक्षक ब्यवस्थापन (सेवा आयोगले दरबन्दी समायोजन र सिफारिस गर्ने, स्थानिय तहले नियुक्ति, सरुवा र अवकास हेर्ने)

विद्यालय शिक्षा विधेयकमा भएका केहि महत्वपूर्ण कुरा

७. प्राधानाध्यापक छनोट प्रकृया - छनोट समिति र शैक्षिक योजनाको प्रस्तुति ।
८. निजी लगानीका विद्यालयको स्थापना र सञ्चालन (शैक्षिक गुठी अन्तर्गत)
९. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा
१०. संघमा शिक्षा बिभाग, र प्रत्येक जिल्लामा शिक्षा कार्यालय ।
११. परीक्षा बोर्ड, शिक्षक सेवा आयोग, पाठ्यक्रम बिकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर केन्द्र,

विद्यालय शिक्षा विधेयकमा भएका केहि चुनौतिपूर्ण कुरा

१. सामुदायीक बिद्यालयको गुणस्तरको सवाल - लगानीको अवस्था
२. निजी बिद्यालयको स्थापना र सञ्चालन - शैक्षिक गुठी अन्तर्गत
३. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा - राजनीतिक बुझाइ र यथार्थ
४. शिक्षक ब्यवस्थापन - जवाफदेहिताको सवाल
५. शिक्षाका प्रशासनिक संरचना - संघमा शिक्षा बिभाग, र प्रत्येक जिल्लामा शिक्षा कार्यालय ।
६. शिक्षाका प्राविधिक संरचना - CTEVT, परीक्षा बोर्ड, शिक्षक सेवा आयोग, पाठ्यक्रम बिकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर केन्द्र, शिक्षक किताबखाना इत्यादी ।

ऐन निर्माण गर्दा फरक ढंगले सोच्नुपर्ने बिषय

१. शिक्षाको उद्देश्य के हो - के का लागि शिक्षा ? ऐनको परिच्छेद १मा ऐनको नाम र परिमाषा लेख्यौ तर उद्देश्य लेखेनौ ।
  - क. शिक्षा शिक्षाका लागि होइन, यो पुरक (Complementary function) हो, बिकासका लागि पूवाधार हो शिक्षा । तेसो हो भने ....
  - ख. तहगत शिक्षाको उद्देश्य — के खोजेको हो, भाषा, सीप, ज्ञान ? कति खोजेको हो?
  - ग. दायीत्वका कुरा - शिक्षाले रोजगार दिदैन । तेसो हो भने ....
२. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरको मानक (शैक्षिक मानक, पूवाधार तथा ब्यवस्थापकीय मानक)

ऐन निर्माण गर्दा फरक ढंगले सोचनुपर्ने बिषय

३. अनिवार्य शिक्षा

- क. अनिवार्य के हो - शिक्षा हो कि सीप अनिवार्य हो ?
- ख. लागतको कुरा - कसले कति बेहोर्ने हो ?
- ग. दायीत्वको कुरा - अनिवार्य शिक्षा पछि के त ? भाडमा जाओ भन्ने हो?

ऐन निर्माण गर्दा फरक ढंगले सोचनुपर्ने बिषय

४. विद्यालय भित्र कति प्रतिशत सिकाइ हुने हो? २१औं शताब्दीको सीप अथवा सिकाइ विद्यालय भित्र मात्रै कति सम्भव छ? तेसो हो भने...

- क. विद्यालय भित्र के र कति सिकने
- ख. घर परीवार, समुदाय, समाज र पर्यावरण बाट कति सिकने
- ग. प्रविधिको प्रयोग मार्फत कति सिकने

५. शिक्षक को को हुन र कति प्रतिशत हुन ? व्यवस्थापन ?

कक्षाकोठामा उभिएको व्यक्ति, अभिभावक, समाज, प्रविधि ....

ऐन निर्माण गर्दा फरक ढंगले सोच्नुपर्ने बिषय

६. विद्यालय शिक्षाको मोडेल

- ५००० बर्ष भन्दा पुरानो रेकर्ड फेलापर्छ
- निश्चित भवन वा स्थान, पाठ्यक्रम, शिक्षक, मूल्यांकन बिधि ।
- विभिन्न मोडेलका विद्यालय School district, Home school, Community school, Gvernment managed school, Federal schoo
- लगानीको मोडेल
- प्राविधिक र ब्यावसायीक शिक्षा अनिवार्य गर्ने बेला भयो ।
- उत्पादन र रोजगारमा आधारित स्थानिय पाठ्यक्रम
- समाज, परिवार र पर्यावरण भित्रको सिकाइको मुल्यांकनमा आधारीत शिक्षा ।

निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालय शिक्षा

७. फेरि पनि उद्देश्य के हो,

- किन निजी विद्यालय ? के का लागि निजी विद्यालय ?
  - गुस्तरका लागि हो ? ब्यवसाय गर्न दिएको हो ?
- प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा आधारभूत तहमा सबै प्रकारका विद्यालय निःशुल्क गरिनु पर्छ ।
- पहुच र प्रतिनिधित्वका आधारमा स्थापित गरिनु पर्छ र प्रोत्साहित गरिनु पर्छ

अनुसूची- ४

कार्यक्रम तालिका

विद्यालय शिक्षा विधेयकका सम्बन्धमा प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

२०८१ पुस १५ गते

वेलकम होटल, जनकपुर

कार्यक्रम	समय
रजिष्ट्रेशन तथा ब्रेकफास्ट	विहान ८:००
हल प्रवेश/कार्यक्रम प्रारम्भ	८:५५
आसन ग्रहण <ul style="list-style-type: none"> माननीय सभापति अम्मर बहादुर थापा, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समिति संघीय संसदका माननीय सदस्यहरु माननीय सामाजिक विकास मन्त्री, मधेश प्रदेश प्रदेश सभाका प्रमुख सचेतक तथा प्रदेश सभाको सामाजिक विकास समितिका माननीय सदस्य जिल्ला समन्वय समिति महासंघ, नगरपालिका संघ तथा गाउँपालिका महासंघबाट यस प्रदेशमा प्रतिनिधिन्व गर्नु हुने प्रमुख/उपप्रमुख जनकपुर उपमहानगरपालिकाका प्रमुख/उपप्रमुख प्रदेश सभा सचिव तथा सामाजिक विकास मन्त्रालयका सचिव जनकपुर उपमहानगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत मधेश प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयका निर्देशक सामुदायिक विद्यालय समिति महासंघका प्रदेशस्तरीय कमिटीका प्रतिनिधि सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक शिक्षक महासंघको प्रदेशस्तरीय कमिटीका प्रमुख/उपप्रमुख सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समिति महासंघका प्रदेशस्तरीय कमिटीका प्रतिनिधि कैलाली जिल्लाका शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई प्रमुख संस्थागत विद्यालयका प्रतिनिधि सामाजिक विकास मन्त्रालय र जनकपुर उपमहानगरपालिकाका शिक्षा हेर्ने महाशाखा प्रमुख विषयविज्ञ, पत्रकार लगायत उपस्थित सम्पूर्ण महानुभावहरु 	९:००
सहभागीहरुबाट समितिको अपेक्षा <ul style="list-style-type: none"> माननीय सभापति अम्मर बहादुर थापा 	९:०५-९:२०
विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० बारे प्रस्तुतीकरण <ul style="list-style-type: none"> डा. विष्णु बहादुर कार्की 	९:२०-९:५०
विद्यालय शिक्षा विधेयकका सम्बन्धमा सहभागीबाट सुझाव	९:५०-११:३०
चिया ब्रेक	११:३०-११:४५
सुझावको निरन्तरता	११:४५-१:००
धन्यवाद सहित कार्यक्रमको समापन <ul style="list-style-type: none"> माननीय सभापति अम्मर बहादुर थापा 	१:०-१:१०
दिवा खाना	१:१०

अनुसूची- ६
अन्तर्क्रिया कार्यक्रमका केही झलक

विद्यालय शिक्षा विधेयक, २०८० सम्बन्धी प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

२०८१ पुस १५

जनकपुरधाम, धनुषा

आयोजक

संघीय संसद
प्रतिनिधि सभा

शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समिति

अनुसूची ६

विद्यालयको स्थलगत अवलोकन सम्बन्धी केही झलक
(जनता माध्यामिक विद्यालयका, अयोध्यानगर-सिराहा)

.....
अम्मर बहादुर थापा
माननीय सभापति

.....
डिग बहादुर लिम्बु
माननीय सदस्य

.....
दिपा शर्मा
माननीय सदस्य

.....
प्रभु हजरा
माननीय सदस्य

.....
महिन्द्र राय यादव
माननीय सदस्य

.....
महेन्द्र कुमार राय
माननीय सदस्य

.....
राम प्रकाश चौधरी
माननीय सदस्य

.....
विनिता कुमारी सिंह
माननीय सदस्य

.....
वीना जैसवाल
माननीय सदस्य

.....
ज्ञानु बस्नेत सुवेदी
माननीय सदस्य

.....
दशरथ धमला
समिति सचिव